

כי מציון – פרשת מטות

מכון מניטו

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ידידיה ונגרובר, ואיתי קולין

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רְאִשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה'. אִישׁ פִּי יֵדֵר נֶדֶר לַה' אוֹ הַשְּׂבַע שְׂבַעַה לְאָסֹר אֲסָר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ כִּכָּל הַיָּצָא מִפִּי יַעֲשֶׂה (במדבר ל, ב-ג).

כולה מסתעפת לשלל סגנונות אנושיים, כך גם בני ישראל מסתעפים לשבטים (היום היינו אומרים: קהילות). בפנייתה לראשי המטות, התורה מתייחסת לאופיו ולכישורונותיו הייחודיים של כל שבט ושבט, כפי שמודגש בפסוק הפותח את הפרשה: "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רְאִשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל".

המשמעות הראשונה של פנייה זו אל ראשי המטות היא שיש מקום לשאיפה האישית האוטונומית של האדם הנמשך אל הטוב ואל הקודש, תוך שמירה על טהרת הכוונה המוסרית. אולם חכמינו למדו מכך דבר נוסף: ראש המטה מקבל את הסמכות להעריך את הצדקת הנדר או השבועה, מכיוון שהמניע להתחייבות האישית הנוספת נובע ללא ספק ממכלול אפיונים ספציפי.

לכל שבט מאפיינים משלו, כשם שלכל אומה אישיות משלה, כפי שגילתה זאת מחדש הפילוסופיה הפרסונליסטית.² מסיבה זו, ההלכה קובעת שיש בסמכותו של בית דין לבטל נדר ('התרת נדרים'). הדבר נתון אף לסמכותו של חכם יחיד המסוגל להעריך את כשרותו של אותו נדר, ואפילו ראש השבט עצמו יכול להתירו.³

אנו שומעים פה בבירור הזמנה לחשוף, מעבר לרעיון של מערכת חוקים אחידה, מעבר ללגאליות פורמלית, את עיקרון ההתאמה של החוק המוסרי – התורה – לאישיותו של היחיד.

מצווה זו, מצוות נדרים, פותחת את פרשת מטות. לכאורה יש בפסוק משהו תמוה: "איש פִּי יֵדֵר נֶדֶר... לֹא יַחַל דְּבָרוֹ" – הרי זה דבר מובן מאליו: אם נודרים נדר, בשבועה לפני ה', ברור שיש לקיים אותו! מדוע התורה מוצאת לנכון לאשר זאת? יתר על כן, היא מקדימה לדבריה אמירה חד משמעית: "זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה'", ומשתמע מכך: "זה הדבר אשר ציווה ה' בעצמו".

כדי להבין למה היה צורך לציין זאת, עלינו לחזור למהות המושג 'תורה מן השמים', תורה הבאה אלינו דרך התגלות אלוהית. מקור החיוב של תורה כזו הוא הטרנומי,¹ כלומר, ששורשו נמצא מחוץ לתודעת האדם, והוא גם נעלה מגבולות הכרתו. דבר זה הוא חידוש, מושג חדש לחלוטין בתולדות התודעה המוסרית. לפיכך, היינו יכולים להניח שאין מקום לחובה נוספת שהאדם יטיל על עצמו מכל סיבה שהיא. חובה נוספת כזו תהיה נטולת משמעות, לא יעילה ולא מועילה, מהטעם הפשוט שהחוק האלוהי המתגלה הוא בהגדרה שלם וממצה, ואינו משאיר מקום לתוספת חומרה כלשהי. ואכן, התורה עצמה מבהירה זאת בספר דברים (יג, א): "אֵת כָּל הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא תִסֶּף עֲלֵיוֹ וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ".

אולם, תכונה זו של 'שלמות מוחלטת' של התורה מתייחסת למערכת המצוות, מצוות עשה ומצוות לא תעשה. החידוש שמופיע בזמן מתן תורה, הוא עצם הגילוי של 'כוונת הבורא' לאדם. במדרגה עילאית זו, אין מקום להוספת חיוב מתוך הרגש הסובייקטיבי של האדם.

עם זאת – וכך עולה מהפסוקים שבראש פרשתנו – אותה זהות הנקראת 'ישראל', אשר אליה פונה התורה, איננה דבר מקובע, המשוכפל בצורה אחידה, מתמטית ואנונימית. כשם שהאנושות

בחינה מסוימת אצלו, והקב"ה נותן גושפנקא לצעד זה: "כָּכָל הַיָּצָא מִפִּי יַעֲשֶׂה". ומכל מקום, ישנו צורך בבקרה של ראשי המטות (השבט, הקהילה וכו'), שמסוגלים להעריך נכונה, בהכירם את הסביבה התרבותית והחברתית של הנודר, אם ה'התאמה' האישית מבוססת ואמיתית, או שהיא תוצאה של התפרצות רגשית רגעית (ה"ע).

וכך אומר הרב אשכנזי בריאיון עם הרב דב ברקוביץ' (כתב העת 'דימוי', גיליון חורף תשנ"ז): "צריך להבין למה נאמרה מצוות התרת נדרים לראשי המטות. כדי להיות מומחה להתרת נדרים צריך להבין את המבנה הנפשי של כל יהודי ויהודי. באותו אופן, רב של עיר לא יכול להכיר את פנימיות האדם של עיר אחרת, ומבחינה זו כל קהילה זקוקה לסנהדרין משלה".

¹ מיוונית: heteros nomos, חוק אחר, חיצוני (ההיפך של אוטונומי = חוק עצמי).

² זרם של הפילוסופיה האירופאית במאה העשרים, המדגיש את האופי הפרסונאלי והייחודי של כל אדם וכל קבוצה אנושית.

³ החוקים והמצוות הם מסגרת מחייבת: "לֹא תִסֶּף עֲלֵיוֹ וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ" (דברים יג, א). אך מאחר שישנם הבדלים בין אדם לאדם, בין שבט לשבט ואף בין קהילה לקהילה – הדרך ליישם את המצוות דורשת לפעמים התאמה מסוימת. אדם יכול להרגיש שכדי ליישם את 'התורה מן השמים' הוא זקוק לנדור נדר מסוים שיחזק